

changing worlds & signs of the times

Selected Proceedings

from the 10th International Conference
of the Hellenic Semiotics Society

EDITORS

Eleftheria Deltsou

Maria Papadopoulou

E-BOOK (PDF)

Changing Worlds & Signs of the Times /
Selected Proceedings
from the 10th International Conference
of the Hellenic Semiotics Society

EDITORS:

Eleftheria Deltsou
Maria Papadopoulou

DESIGN:

Yorgos Rimenidis

PUBLISHER:

The Hellenic Semiotics Society
Ελληνική Σημειωτική Εταιρία

© VOLOS, 2016

FOR THE EDITION
the publisher

FOR THE PROCEEDINGS
the authors

ISBN 978-618-82184-0-6

Changing Worlds & Signs of the Times

Selected Proceedings from the 10th International Conference of the Hellenic Semiotics Society

Contents

Preface	11
Introduction	12

PLENARY SPEECHES

Jean-Marie Klinkenberg <i>Thinking the Novelty</i>	16
Alexandros Ph. Lagopoulos <i>Continuities, discontinuities and ruptures in the history and theory of semiotics</i>	30
Farouk Y. Seif <i>Resilience and Chrysalis Reality: Navigating Through Diaphanous Space and Polychronic Time</i>	52
Göran Sonesson <i>The Eternal Return of the New. From Cultural Semiotics to Evolutionary Theory and Back Again</i>	68
Κάριν Μπόκλουντ-Λαγοπούλου <i>Γιατί η Σημειωτική;</i>	88

SOCIO-POLITICAL ISSUES

Mari-Liis Madisson, Andreas Ventsel <i>Analysis of Self-descriptions of Estonian Far Right in Hypermedia</i>	102
Joseph Michael Gratale <i>The 'War on Terror' and the re-codification of war</i>	112
Emile Tsekenis <i>'African modernity': Witchcraft, 'Autochthony', and transformations in the conceptualizations of 'individual' and 'collective identity' in Cameroon</i>	122
Sofia Kefalidou, Periklis Politis <i>Identity Construction in Greek TV News Real-Time Narratives on Greek Financial Crisis</i>	134
Anthony Smyrnaiois <i>Discerning the Signs of the Times: The role of history in conspiracism</i>	144
Όλγα Παντούλη <i>Ο 'αριστερός' και ο 'ανατολίτης' σύζυγος στις αφηγήσεις γυναικών επιστημόνων: διαδικασίες επιτέλεσης του φύλου τους</i>	152
Μαριάννα Ψύλλα, Δημήτριος Σεραφής <i>Η ανάλυση ενός γεγονότος μέσα από τον πολυσημικό λόγο των εφημερίδων: Μία μεθοδολογική και πολιτική προσέγγιση του Δεκέμβρη του 2008</i>	160
Αλεξία Καπραβέλου <i>Ο ρατσισμός σήμερα μέσα από τη σημειωτική ανάλυση γεπορτάζ εφημερίδων</i>	170

SPACE AND/IN SOCIETY

Eleftheria Deltsoy <i>Salonica Other Ways – Otherwise': A Mirror-λ letter and heterotopias of an urban experiment</i>	186
Fotini Tsiibiridou, Nikitas Palantzas <i>Becoming Istanbul: a dictionary of the problematics of a changing city; inside critique of significant cultural meanings</i>	196

Κώστας Γιαννακόπουλος <i>Αναφομοίωτες διαφορές, «εξευγενισμός» και πόλη</i>	206
Ιορδάνης Στυλίδης <i>Η Βιτρίνα ως ελκυστής σημασίας</i>	216
Δήμητρα Χατζησάββα <i>Αναδυόμενες έννοιες για τον χωρικό σχεδιασμό</i>	226
Θεοδώρα Παπίδου <i>Μεταγραφές ψηφιακού υλικού στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό</i>	236
Κωνσταντίνος Μωραΐτης <i>Τοπία σημαίνοντα</i>	248
Νεφέλη Κυρκίτσου <i>Η ολίσθηση των σημασιών στην τοπική θεωρία του Jacques Lacan</i> ..	260
Ανθία Βερυκίου <i>Τόποι απουσίας και Τοπολογικά τοπία</i>	270

VISUAL CULTURES

George Damaskinidis <i>Are University Students Followers of the World's Semiotic Turn to the Visual?</i>	284
Dimitrios Koutsogiannis, Vassiliki Adampa, Stavroula Antonopoulou, Ioanna Hatzikyriakou, Maria Pavlidou <i>(Re)constructing Greek classroom space in changing times</i>	294
Polyxeni Manoli <i>A multimodal approach to using comics in EFL classrooms</i>	308
Αικατερίνη Τάτση, Μαρία Μακαρού <i>Πολυτροπικά πολιτισμικά παλίμψηστα: η περίπτωση ενός κόμικ</i>	318
Αναστασία Φακίδου, Απόστολος Μαγουλιώτης <i>Σημεία και κώδικες: Πώς αντιλαμβάνονται τα παιδιά τη γλώσσα εικόνων που αναπαριστούν την παιδική ηλικία;</i>	332
Έφη Παπαδημητρίου, Δήμητρα Μακρή <i>Πολυτροπική κοινωνική σημειωτική προσέγγιση στη δημιουργία νοημάτων-σημείων από μαθητές/τριες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης</i>	346
Θεοφάνης Ζάγουρας <i>Ο σχεδιασμός πολυτροπικών κειμένων για το γλωσσικό μάθημα στο Δημοτικό Σχολείο</i>	360
Dimitra Christidou <i>Does pointing in the museum make a point? A social semiotic approach to the museum experience</i>	374
Παρασκευή Κερτεμελίδου <i>Οι μετασχηματισμοί του μουσείου τέχνης στην εποχή της κατανάλωσης</i>	386

ART

Eirini Danai Vlachou <i>The Beatles Paradigm. Transcending a collection of 'ropey', scrappy, multi-cultural breadcrumbs into a whole new semiosphere</i>	398
Μαίη Κοκκίδου, Χριστίνα Τσίγκα <i>Η κουλτούρα των βιντεοκλίπ: η περίπτωση των μουσικών βιντεοκλίπ δια-τροπικής ακρόασης</i>	408
Angeliki Avgitidou <i>Art imitating protest imitating art: performative practices in art and protest</i>	420
Spiros Polimeris, Christine Calfoglou <i>Some thoughts on the semiotics of digital art</i> ..	430
Χρύσανθος Βούτουρος, Ανδρέας Λανίτης <i>Η Σημειο-αισθητική προσέγγιση της Βυζαντινής τέχνης ως Εικονική Κληρονομιά</i>	440
Άννα Μαρία Παράσχου <i>Τοπογραφία διάρρηξης: Φωτογραφικές απεικονίσεις πολέμου από τον Simon Norfolk, ως μια αφήγηση ανατροπής</i>	454

Pirjo Kukkonen <i>Signs of times and places in Aki Kaurismäki's films. The existential subject and the semiotic modalities of being and doing</i>	466
Christina Adamou <i>Swarming with cops</i>	478
Yvonne Kosma <i>Picturing 'Otherness': Cinematic Representations of 'Greekness' in "My Big Greek Fat Wedding"</i>	488
Χρήστος Δερμεντζόπουλος, Θανάσης Βασιλείου <i>Προσεγγίζοντας μια αφαιρετική κινηματογραφική μορφή: "Το Δέντρο της Ζωής", του Terrence Malick</i>	498
Νίκος Τερζής <i>Η σημειωτική μέθοδος ανάλυσης μιας ταινίας</i>	508
Ηρώ Λάσκαρη <i>Σύστημα γενεσιουργής οπτικοακουστικής αφήγησης</i>	524

ADVERTISEMENT

Luiz Carlos Migliozi Ferreira de Mello <i>Viagra: New Social Forms</i>	536
Nikos Barkas, Maria Papadopoulou <i>'The house of our dreams': A decade of advertisements in building magazines</i>	544
Stamatia Koutsoulelou <i>Advertising strategies in times of crisis: A semiotic analysis</i>	560
Περικλής Πολίτης, Ευάγγελος Κουρδής <i>Κοινωνιόλεκτοι σε ελληνικές τηλεοπτικές διαφημίσεις. Η περίπτωση της «γλώσσας των νέων»</i>	572
Ευριπίδης Ζαντίδης <i>Αναδυόμενες ταυτότητες και εθνικότητα σ' ένα φλιτζάνι κυπριακού καφέ</i>	588
Ελένη Συκιώτη, Γενοβέφα Ζαφειρίδου <i>Σημειωτικές παρατηρήσεις στη σύγχρονη διαφήμιση: Η περίπτωση της εμπορικής και της κοινωνικής διαφήμισης</i>	600
Βασιλική Κέλλα <i>Η διαφήμιση ως λεκτική πράξη</i>	612

LANGUAGE, TEXTS AND TEXTUALITIES

George Androulakis, Roula Kitsiou, Carolina Rakitzi, Emmanuel Zerai <i>Linguistic cityscape revisited: inscriptions and other signs in the streets of Volos</i>	622
María José Naranjo, Mercedes Rico, Gemma Delicado, Noelia Plaza <i>Constructing new identities around Languages and Media</i>	634
Ιωάννα Μωραΐτου, Ελευθερία Τσέλιου <i>Ανάλυση Λόγου και μεταμοντέρνες προσεγγίσεις στη συμβουλευτική / ψυχοθεραπεία: η «στροφή στο λόγο»</i>	642
Φίλιππος Τεντολούρης, Σωφρόνης Χατζησαββίδης <i>«Κατασκευάζοντας» το κείμενο και τον συγγραφέα: οριοθετημένα και μη-οριοθετημένα σημειωτικά πλαίσια της σχολικής γλωσσικής δημιουργίας</i>	652
Βάσια Τσάμη, Δημήτρης Παπαζαχαρίου, Άννα Φτερνιάτη, Αργύρης Αρχάκης <i>Η πρόσληψη της γλωσσικής ποικιλότητας σε κείμενα μαζικής κουλτούρας από μαθητές της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού</i>	664
Αναστασία Χριστοδούλου, Ιφιγένεια Βαμβακίδου, Αργύρης Κυρίδης <i>'Lego-Legends of CHIMA'. Κοινωνιοσημειωτική ανάλυση της συναρμολόγησης του θρύλου</i>	676
Μαρίνα Σούνογλου, Αικατερίνη Μιχαλοπούλου <i>Η Σημειωτική στη διαμόρφωση της έννοιας του πολίτη στο νηπιαγωγείο</i>	686

BODIES & MINDS

Fotini Bonoti, Plousia Misailidi <i>Graphic signs of jealousy in children's human figure drawings</i>	700
Eirini Papadaki <i>The Semiotics of Children Drawings, A Comparative Study of Art, Science and Children Drawing</i>	708
Myrto Chronaki <i>Changing practices and representations of birth and birth-spaces in maternity clinics and at home</i>	720
Athanasios Sakellariadis <i>Metaphor as a Hermeneutical Design of the Mental Phenomena: The role of narrative speech in the cognitive field of the Philosophy of Mind</i>	730
Anita Kasabova <i>A semiotic attempt to analyze delusions</i>	738

LITERATURE

Miltos Frangopoulos <i>The Task of the Translator</i>	756
Fitnat Cimşit Kos, Melahat Küçükarslan Emiroğlu <i>Reality as a Manner of Transformation</i>	766
Angela Yannicopoulou, Elita Fokiali <i>Transmedia Narratives for Children and Young Adults</i>	778
Ioanna Boura <i>The expression of worldviews through narratives and chronotopes of liquid times</i>	790
Evgenia Sifaki <i>The "Poetic Subject" as "Subject of Semiosis" in C. P. Cavafy's "Going back Home from Greece"</i>	798
Αγγελική Παννικοπούλου <i>Το εικονογραφημένο βιβλίο χωρίς λόγια</i>	808
Μαρίνα Γρηγοροπούλου <i>Κόσμοι που συγκρούονται και σημεία των τεχνών: οι «Σκοτεινές Τέχνες» του Νίκου Κουνενή</i>	818
Σοφία Ιακωβίδου <i>Εις τα περίχωρα της δυστοπίας: αφηγήσεις της κρίσης στη λογοτεχνία για νέους</i>	826
Πέγκυ Καρπούζου <i>Το παιχνίδι και η ηθική της μετανεωτερικής συμβίωσης</i>	834
Αγλαΐα Μπλιούμη <i>Ρευστοί καιροί και μεταφορές – Σημειωτικές προσεγγίσεις στη λογοτεχνία της ενωμένης Γερμανίας</i>	844
Παναγιώτης Ξουπλίδης <i>Ένας οικείος δαίμονας: προς μια προσέγγιση του σημείου της λογοτεχνικής γάτας σε 7 κείμενα παιδικής λογοτεχνίας του Χρήστου Μπουλώτη</i>	856
Conference Credits	868

Κόσμοι που συγκρούονται και σημεία των τεχνών: οι «Σκοτεινές Τέχνες» του Νίκου Κουνενή

Μαρίνα Γρηγοροπούλου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΣΟΡΒΟΝΝΗΣ

margigoropoulou@hotmail.com

Abstract

*This paper proposes a semiotic analysis of Nikos Kounenis' literary text "Dark Arts". In this work, where the current socio-economic crisis appears as an Art Biennale, two groups of creators take part: on the one hand, the "eager Post-artists" who indicate Greek and non-Greek creators of the crisis and expose a work entitled Pogrom. On the other hand, there are the "reluctant Artists" who indicate only Greek creators and show up Munch's *The Scream* and Brecht's *From a German War Primer*. Initially, by studying the narrative contradictions which structure the text and represent the conflict between two worlds, we approach the object of reference of the points-pieces of art, which is the socio-economic war. Thereafter, by recurring to Peirce's views, we are exploring how the expressivity of artwork essentially constructs the meaning of the text. Our basic objective is, ultimately, to argue that the piece of art points out the social reality highlighting the ideological dimension of the semiotic act and its interpretative possibility.*

Keywords

literature , semiotics , piece of art , expressivity , conflict , ideology

Η παρούσα εισήγηση συνιστά μια πρόταση σημειωτικής ανάλυσης του σύντομου λογοτεχνικού κειμένου «Σκοτεινές Τέχνες» του Νίκου Κουνενή (1957-), με θεωρητικό υπόβαθρο τις θέσεις του Charles Peirce (1839-1914). Το κείμενο του Κουνενή αποτελεί μέρος του συλλογικού έργου *Το αποτύπωμα της κρίσης* (Αθήνα, Μεταίχμιο, 2013), στο οποίο πολλοί γνωστοί συγγραφείς αποδίδουν σε ευσύνοπτα αφηγήματα ποικίλα σημεία, σύμβολα και εικόνες της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης που ταλανίζει σήμερα τη χώρα μας.

Στις «Σκοτεινές Τέχνες» η κρίση αυτή σκιαγραφείται στο πλαίσιο μιας Καλλιτεχνικής Μπιενάλε που πραγματοποιείται στην Ελλάδα. Συμμετέχουν δύο «διακεκριμένες» ομάδες δημιουργών, του ρεύματος της «Συστημικής Πρωτοπορίας»: «οι πρόθυμοι Μετακαλλιτέχνες» που *υπο-σημαίνουν* τους έλληνες και ξένους δημιουργούς της κρίσης, και «οι απρόθυμοι Καλλιτέχνες» που *υπο-σημαίνουν* τους έλληνες δημιουργούς.

Η πρώτη ομάδα «απεργάζεται» ένα τεράστιο έργο, το οποίο δημιουργείται με παραδοσιακά εικαστικά υλικά, αλλά και με βιολογικά στοιχεία αμιγώς ανθρώπινα, παρουσιάζεται σαν μεταμοντέρνα σύνθεση, είναι συλλογικό και καταλαμβάνει ολόκληρο τον χώρο και τον χρόνο της έκθεσης. Τούτο το έργο φέρει τον τίτλο Πογκρόμ. Η δεύτερη ομάδα εργάζεται για δύο κλασικά έργα, ατομικά, τα οποία παρουσιάζει στο περιθώριο της έκθεσης. Τα έργα αυτά είναι *Η Κραυγή* του σπουδαίου νορβηγού ζωγράφου και χαρακτή Edvard Munch (1863-1944) και ένα απόσπασμα από το *Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου* του μεγάλου γερμανού ποιητή, δραματουργού και σκηνοθέτη Berthold Brecht (1898-1956).

Δεδομένου ότι στη σημειωτική ο τίτλος ενός έργου έχει δύο κύριες λειτουργίες, την «ονομαστική» που «βαπτίζει» το έργο και τη «μεταγλωσσική» που «σημαίνει, λέει κάτι» για το έργο (Besa Camprubi, 2002, σσ. 8-12), είναι ενδιαφέρον να διερευνήσουμε τις συνδηλώσεις των τίτλων που μετέρχεται ο Κουνενής. Ο όρος «Πογκρόμ», λοιπόν, υποδηλώνει τη μαζική σωματική και ψυχική εξολόθρευση μιας εθνικής, θρησκευτικής ή άλλης ομάδας – με παράλληλη καταστροφή του υλικού πολιτισμού και του περιβάλλοντός της. *Η Κραυγή*, κορυφαία έκφραση του συμβολισμού και του εξπρεσιονισμού του Munch και πίνακας με πολλές εκδοχές, απεικονίζει μια ανθρώπινη μορφή γεμάτη αγωνία και απόγνωση υπό το βάρος ή με φόντο έναν κατακόκκινο αιμάτινο ουρανό. Ανήκει στον λεγόμενο «Κύκλο της Ζωής» του ζωγράφου και σύμφωνα με τους ιστορικούς της τέχνης υποδηλώνει το άγχος και τον φόβο της ύπαρξης. Το *Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου* εγγράφει λογοτεχνικά την απδία του εμπνευσμένου από τα μαρξιστικά ιδεώδη Brecht ενώπιον της κοινωνικής αδικίας. Τούτο το ποίημα του 1939 μοιάζει να γράφτηκε στις μέρες μας: «Αυτοί που βρίσκονται ψηλά θεωρούν ταπεινό / να μιλάς για το φαί. / Ο λόγος: έχουσε κιόλα φαί. [...] / Αυτοί που αρπάνε το φαί απ' το τραπέζι / κηρύχνουν τη λιτότητα / Αυτοί που παίρνουν όλα τα δοσίματα / Ζητάνε θυσίες [...] / Αυτοί που βρίσκονται ψηλά λένε / Πόλεμος και ειρήνη / είναι δυο πράγματα ολότελα διαφορετικά / Όμως η ειρήνη τους κι ο πόλεμός τους / μοιάζουν όπως ο άνεμος κι η θύελλα.» (Brecht, 2009, σ. 67) Πιστεύουμε ότι αυτά τα έργα τέχνης λειτουργούν ως σημεία με αντικείμενο αναφοράς, φυσικά, τον οικονομικό πόλεμο που έχει κηρυχθεί στη χώρα μας, την ταυτό-

χρονη αδικία που διαπράττεται κατά της κοινωνίας μας και την αγωνία για το αύριο που διακατέχει τους έλληνες πολίτες.

«Ο άνθρωπος», όμως, υπογραμμίζει ο Brecht, «είναι χρήσιμος πολύ / Ξέρει να πετάει / Ξέρει και να σκοτώνει. / Μόνο που έχει ένα ελάττωμα: / Ξέρει να σκέφτεται.» (Brecht, 2009, σ. 61) Κι η σκέψη του συγγραφέα των «Σκοτεινών Τεχνών» δομεί το κείμενο σε μια καίρια αφηγηματική αντίθεση που διαπερνάται από διαρκή ειρωνεία και *σημαίνει* τη διττή σύγκρουση δύο κόσμων: δεν βρίσκονται σε αντιδιαστολή μόνο οι κόσμοι που περιγράφουν τα διαφορετικά έργα, αλλά και εντός του πρώτου έργου αντιτίθενται ο κόσμος των ελλήνων-θυμάτων και ο κόσμος των ελλήνων και μη θυτών τους. Το *Πογκρόμ* εξεικονίζει, δηλαδή, τα κοινωνικά στρώματα των ελλήνων που τελούν υπό κατάρρευση ή και έχουν ήδη καταρρεύσει, σε πλήρη αντίθεση με τους έλληνες και ξένους αρχιτέκτονες της κρίσης. Έτσι, στο έργο αυτό παρουσιάζονται με κωδικοποιημένο τρόπο πολλές κατηγορίες που *υπο-σημαίνουν* συγχρόνως όλες τις καταστάσεις των πολιτών.

Διεξοδικότερα, λοιπόν, οι «Παράσιτοι» αντικατοπτρίζουν τους ηλικιωμένους συνταξιούχους, οι οποίοι έχοντας «προπληρώσει κατά τη διάρκεια του εργασιακού τους βίου συνήθισαν να λαθροβιώνουν επί μακρόν με επιταγές του κράτους» και «γονατίζουν θρηνώντας με μαύρο δάκρυ» που «απεικονίζεται με τη χρήση σταγόνων πίσσας, αναμειγμένων με πραγματικές ροές δακρυγόνων αδένων» (Κουνενής, 2013, σ. 126)· οι «Ανεύθυνοι» αντανakλούν τους υπαλλήλους του ιδιωτικού τομέα και «ολοφύρονται σε ένα μπερδεμένο πολυσωματικό κουβάρι πασπαλισμένο με πραγματικά αιμοπετάλια, ανθρώπων και λοιπών θηλαστικών» (Κουνενής, 2013, σ. 126)· οι «Κοπρίτες», δηλώνοντας τους «προνομιούχους τεμπέληδες του δημοσίου, με μισθούς που μέχρι πρότινος υπερέβαιναν τα χίλια ή και τα οκτακόσια ευρώ το μήνα χτυπάνε τα κεφάλια τους στη γη» (Κουνενής, 2013, σ. 126)· τα «Κωλόπαιδα» (Κουνενής, 2013, σ. 127) συνιστούν τη νέα γενιά που ατενίζει με τρόμο και χωρίς ελπίδα την καταστροφή· ποικίλες κοινωνικές ομάδες που ασφυκτιούν κάτω από τη διαρκή φορολόγηση και περιμένουν την «τιμωρία» της παύσης από την εργασία, της στέρσης της όποιας κοινωνικής πρόνοιας και γενικά του τέλους κάθε πόρου διαβίωσης είναι οι «Εξαντλημένοι» (Κουνενής, 2013, σ. 127)· οι «Ανέστιοι», έπειτα, «ξαπλωμένοι σε παγκάκια κεντρικής πλατείας, προΐδεάζουν για την εξέλιξη των προαναφερθέντων» (Κουνενής, 2013, σ. 127)· και τέλος οι απέλπιδες «Τελειωμένοι» παραπέμπουν στους υποψήφιους αυτόχειρες που «διερευνούν τον τρόπο με τον οποίο θα εγκαταλείψουν τον μάταιο τούτο κόσμο» (Κουνενής, 2013, σ. 128). Όλοι αυτοί οι πικραμένοι και ταπεινωμένοι άνθρωποι «υπάρχουν» υπό το άγρυπνο και επηρημένο βλέμμα εκείνων που επίσης κωδικοποιημένα καλούνται «Λαμόγκι» και «Επιτηρητές» και *υπο-σημαίνουν* τους ολίγους ευημερούντες οικονομικά έλληνες, τους εκάστοτε πολιτικούς αρχηγούς που παρουσιάζονται σαν «Ρυθμιστές του Μέλλοντος» που οι ίδιοι αμαύρωσαν, ορισμένους εγχώριους «Παιδαγωγούς» από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης κι άλλες κατευθυνόμενες κατηγορίες και διάφορα ξένα πρόσωπα με κύρος και ρόλο στο διεθνές *Theatrum mundi*.

Το έργο αυτό, το *Πογκρόμ*, τονίζει ο Κουνενής, πραγματοποιήθηκε υπό την αυστηρή καθοδήγηση και εποπτεία της «Τριμερούς Διεθνούς Ελεγκτικής Καλλιτεχνικής Επιτροπής (ΤΡΙΔΕΚΑ)», η οποία «τίμησε την Ελλάδα» ξεκινώντας από αυτήν ένα «φιλόδοξο διεθνές πείραμα» που πρόκειται να «μεταλαμπαδευτεί» σε αρκετές ακόμη χώρες, αρχικά του ευρωπαϊκού νότου και ευρύτερα της Γηραιάς Ηπείρου (Κουνενής, 2013, σ. 124). Αποσκοπώντας στο πλέον άρτιο αισθητικό αποτέλεσμα, συνεχίζει ο συγγραφέας, οι δημιουργοί του *Πογκρόμ* παραμέρισαν, μάλιστα, τις ιδεολογικές διαφορές τους, προκειμένου να απεικονίσουν «τις πανικόβλητες αντιδράσεις της απαίδευτης και μαθημένης στα εύκολα κοινωνικής μάζας, μπροστά στη νομοτελειακή μετάλλαξη της άθλιας ύπαρξής της σε πολυάνθρωπο πληθυσιακό κουφάρι, εν ονόματι της συντεταγμένης ανασύνθεσης του κοινωνικοοικονομικού γίνεσθαι» (Κουνενής, 2013, σ. 125). Αυτή ήταν η πρόθεσή τους.

Ποια είναι, όμως, η πρόθεση του συγγραφέα του κειμένου; Ασφαλώς, η αποτύπωση της σημερινής κοινωνικής πραγματικότητας και η διαμαρτυρία διά μέσου της αισθητικής. Ο θεμελιωτής του αγγλο-αμερικανικού πραγματισμού Charles Sanders Peirce, αν και δεν ενδιαφερόταν πρωταρχικά για τα σημεία της καλλιτεχνικής επικοινωνίας και δεν αφοσιώθηκε συστηματικά και καθολικά στη μελέτη της αισθητικής, ως μελετητής των λογοτεχνικών σημείων διατυπώνει στο πλαίσιο των περίφημων διαλέξεών του στο Πανεπιστήμιο του Harvard δύο σχετικές θέσεις. Οι θέσεις αυτές συνδέουν τις απόψεις του ως κριτικού της λογοτεχνίας με τις έρευνές του ως θεωρητικού των σημείων και φιλοσόφου που μελετά το *status* και τον ρόλο της αισθητικής στο υποσύστημα των επιστημών που συναποτελεί με την ηθική και τη λογική.

Η πρώτη θέση, λοιπόν, αφορά στην πρόθεση του συγγραφέα. Η συγγραφική πρόθεση, καθορίζοντας την επιλογή της μορφής του έργου, εξετάζεται με δομική οπτική γωνία και αναλύεται μέσα στην όλη σύλληψη του Peirce για τον *πραγματικισμό* γενικά και για τη φύση του έργου με αισθητικό χαρακτήρα ειδικότερα. Η πρόθεση αυτή καθιστά το έργο τέχνης *σύμβολο* και *τεκμήριο* (Peirce, 1978) που συμμετέχει ενεργά στην ανάπτυξη της ευαισθησίας, της συμπεριφοράς και της σκέψης, σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο. Έτσι, οι «Σκοτεινές Τέχνες», ως σημεία, όχι μόνο συμβολίζουν, αλλά και καταδεικνύουν τη ζοφερή συνθήκη της σύγχρονης Ελλάδας, τόσο στη σημειωτική σκέψη και πράξη του Κουνενή, όσο και κατά την ερμηνεία τους από τον κάθε αναγνώστη. Κατ' αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται ουσιαστικά το σημαίνον αποτέλεσμα του κειμένου.

Η δεύτερη θέση αφορά στην έννοια του «Ωραίου». Με αφορμή ένα βιβλίο του Barrès, ο Peirce, ως κριτικός της λογοτεχνίας, εκφράζει την άποψή του για το «Ωραίο», στην οποία ως φιλόσοφος της λογικής θα εμβαθύνει αργότερα. Σύμφωνα με τον Peirce, λοιπόν, η αισθητική «πάσχει» από τον ορισμό που την καθιστά «θεωρία του Ωραίου». Διαχωρίζοντας τη θέση του από τον Kant και τους γερμανούς φιλοσόφους, ο αμερικανός φιλόσοφος πιστεύει ότι η αντίληψη περί ωραίου δεν είναι παρά το προϊόν αυτής της επιστήμης. Θεωρώντας, μάλιστα, ακατάλληλο για την έκφραση της αισθητικής ιδιότητας που επιθυμεί τον αγγλικό όρο *Beautiful*, επιλέγει τον ελληνικό όρο *Καλός* («Kalos») και μια

από τις τροπικότητες της ιδιότητας του Καλού συνίσταται στον τρόπο ύπαρξής του ως *Μη Beautiful*. Αυτά που απεικονίζουν το *Πογκρόμ* κι *Η Κραυγή* και αυτό που εκφράζει το απόσπασμα από το *Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου* είναι *Μη Beautiful* και ταξινομούνται στην κατηγορία του Καλού. Γιατί ο Peirce «ορίζει το ηθικό ως αισθητικό αγαθό που καθορίζεται από ένα ειδικό στοιχείο προσδιορισμού, και το λογικό ως ηθικό αγαθό, στο οποίο προστίθεται ένα ιδιαίτερο στοιχείο που το καθορίζει» (Francœur, 1989, σ. 100).

Έτσι, το αισθητικό αγαθό ως καλό, καθίσταται ακρογωνιαίος λίθος της θεωρητικής του σκέψης και ο φιλόσοφος της λογικής αισθάνεται την ανάγκη να το περιγράψει με λεπτομέρεια και σαφήνεια στην 5η διάλεξή του στο Harvard που αποδεικνύεται η σπουδαιότερη για τους σημειολόγους της λογοτεχνίας. Ως έρεισμα για τη συλλογιστική του λειτουργούν οι τρεις γνωστές κατηγορίες της φαινομενολογίας του – *Firstness*, *Secondness*, *Thirdness* – «που παρουσιάζουν τη σχέση μας με το πραγματικό βάσει της αίσθησης, της εμπειρίας και του στοχασμού αντίστοιχα» (Deledalle, 1983, σσ. 138-139). Ο Peirce ορίζει, λοιπόν, στην ομιλία αυτή το αισθητικό αντικείμενο και διατυπώνει την άποψη ότι «για να είναι αισθητικά καλό ένα αντικείμενο πρέπει να περιλαμβάνει πλήθος μερών, διασυνδεδεμένων μεταξύ τους έτσι ώστε να προσδίδουν στο σύνολο άμεση, απλή και απόλυτη ιδιότητα. Στο βαθμό που το *πραγματώνει*, κάθε αντικείμενο που *δρα* κατ' αυτόν τον τρόπο είναι αισθητικά καλό, ανεξάρτητα από την ξεχωριστή του ιδιότητα» (Peirce, 1965, 5, 132). Κι η κατεξοχήν ιδιότητα που το χαρακτηρίζει ως αισθητικό σημείο είναι η *εκφραστικότητα*. Στο αφήγημα του Κουνενή, το *Πογκρόμ*, *Η Κραυγή* και το *Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου*, ως έργα τέχνης είναι αισθητικά αντικείμενα, αλλά αισθητικά σημεία γίνονται *εκφράζοντας* το νόημα του κειμένου· λειτουργούν σαν πρόσωπα του έργου που μιλούν και δρουν «ενσαρκώνοντας τις ιδιαίτερες ιδιότητες του συναισθήματός του», αλλά και σαν δείκτες αναγνώρισης της αισθητικής του. Φυσικά, ο αισθητικός χαρακτήρας του σημείου δεν εξαρτάται από τη δική μας ικανότητα αναγνώρισής του, διότι η αισθητική του ιδιότητα απορρέει από την πρώτη κατηγορία του Peirce (*Firstness*), κατηγορία της άμεσης και αγνής αίσθησης· ωστόσο, μόνο όταν επιτευχθεί η *σημείωσις* και αναγνωρισθεί στη σχέση των κατηγοριών της εμπειρίας και της σκέψης η *εκφραστικότητα* που χαρακτηρίζει το αισθητικό αντικείμενο ως *representamen*, το σημείο αυτό εισέρχεται στο σύμπαν της λογοτεχνίας και της κουλτούρας.

Αυτή η σημείωση σχετίζεται, δηλαδή, με τον τρόπο που ένα έργο προσλαμβάνει το *status* του κειμένου ή του σημείου της κουλτούρας παρουσιάζοντας εναργώς το κοινωνικο-πολιτισμικό φαινόμενο. Κι η πολιτισμική διάσταση της σημειολογίας του καθίσταται εμφανής από το γεγονός ότι ο Peirce δεν ορίζει απλώς το αισθητικό σημείο, αλλά υποδεικνύει έμμεσα και τους ερμηνεύοντές του στο πλαίσιο του κοινωνικού συνόλου: «Ακόμη κι αν η [ανωτέρω] ιδιότητα είναι φύσει προορισμένη να μας προκαλέσει ναυτία, να μας τρομάξει ή και να μας σαστίσει σε βαθμό που η αισθητική απόλαυση να είναι δύσκολη ή μέχρι και αδύνατη, το αντικείμενο παραμένει αισθητικά καλό, έστω κι αν εμείς οι άνθρωποι δεν κατορθώνουμε να το αγναντεύουμε γαλήνια» (Peirce, 1965, 5, 132). Έτσι, αντι-

κείμενο της λογοτεχνικής σημειωτικής καθίσταται η μελέτη του αισθητικού χαρακτήρα των σημείων που σφραγίζουν την *κοινωνική επικύρωση* της λογοτεχνικότητας. Εν προκειμένω, στο κείμενο του Κουνενή, τα έργα τέχνης είναι εκείνα που *επι-σημαίνουν* την κοινωνική πραγματικότητα. Ασφαλώς, συνυπάρχουν εδώ ένα φανταστικό έργο και δύο πραγματικά και μάλιστα το φανταστικό έργο, το *Πογκρόμ*, αποτελεί καλλιτεχνική αντανάκλαση της πραγματικότητας, ενώ τα δύο πραγματικά έργα, *Η Κραυγή* και το *Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου*, αποτελούν καρπούς της δημιουργικής φαντασίας, εμπνευσμένους λιγότερο ή περισσότερο από τη σχέση των δημιουργών τους με το πραγματικό· απόλυτα καθοριστικός είναι, όμως, ο ενιαίος και ισοδύναμος ρόλος των έργων αυτών, πραγματικών και μη, στην κατασκευή του νοήματος του κειμένου.

Η σημασία του κειμένου αυτού, επιπλέον, δεν εξαντλείται στην επισήμανση της τραγικής συνθήκης της Ελλάδας σήμερα, αλλά επεκτείνεται και στην καταγγελία της από τον συγγραφέα. Αν, λοιπόν, η ιδεολογία ορίζεται γενικά ως ένα σύστημα παραγωγής νοήματος και σημασιών και κατά τον Peirce συνιστά «ένα σύνολο από διερμνεύοντα σημεία που οργανώνουν το πραγματικό και τείνουν να το οργανώσουν στην ολότητά του» (Francœur, 1989, σ. 103), αναμφίβολα ο Κουνενής, με «Δούρειο Ίππο» τα έργα τέχνης, εισέρχεται στη γη της. Κατά συνέπεια, η λογοτεχνική οδός του συγγραφέα οδηγεί στη σημειωτική προοπτική του πραγματισμού που αντιμετωπίζει το έργο τέχνης – σταθερά προσανατολισμένο προς τον στόχο του – ως την οργανωτική αρχή της ιδεολογίας (Jakobson, 1973, σ. 125). Στο κείμενό μας, η παρενθετική παρέμβαση των «απόθυμων Καλλιτεχνών» με τα έργα του Munch και του Brecht διαρκεί μόλις επτά λεπτά· επτά σαν τις ημέρες της Δημιουργίας, τα θαύματα του Χριστού, τις σάλπιγγες και τις σφραγίδες της *Αποκάλυψης του Ιωάννου*, τις κύριες αρετές και τα θανάσιμα αμαρτήματα, τους σοφούς της αρχαιότητας, τα θαύματα του κόσμου, τα χρώματα της ίριδας, τους φθόγγους της μουσικής, επτά σαν τον τέλειο αριθμό των πυθαγορείων και τον ιερό αριθμό πολλών θρησκευτικών και άλλων παραδόσεων.

Τελικά, οι «αρμόδιες αρχές παραμένουν ανήσυχες», διαπιστώνει ο Νίκος Κουνενής, «καθώς θεωρούν το συγκεκριμένο γεγονός ως απλή πρόβα, την οποία θα ακολουθήσουν πολύ εντυπωσιακότερες παρεμβάσεις, οι οποίες εκτιμάται ότι μπορεί να τύχουν πρωτόγνωρης κοινωνικής απήχησης» (Κουνενής, 2013, σσ. 130-131). Γιατί το έργο τέχνης είναι εκείνο που εκφράζει το συναίσθημα, επενεργεί στη σκέψη και διεκδικεί την αντίδραση, αναδεικνύοντας, στο βάθος, την ιδεολογική διάσταση της σημειωτικής πράξης και της ερμηνευτικής της δυνατότητας.

Αναφορές

- Besa Camprubi, J. (2002). Les fonctions du titre. *Nouveaux Actes sémiotiques* 82, 7-36. Université de Limoges, PULIM.
- Brecht, B. (2009). *Ποιήματα-Gedichte. Δίγλωσση έκδοση* (ανθολόγηση Κ. Μηλιάδης). Αθήνα: Κοροντζής.
- Deledalle, G. (1983). *La philosophie américaine*. Lausanne: L'âge d'homme.

- Everaert-Desmedt, N. (2006). *Interpréter l'art contemporain. La sémiotique peircienne appliquée aux œuvres de Magritte, Klein, Duras, Wenders, Chàvez, Parant et Corillon*. Bruxelles: De Boeck.
- Francoeur, M. (1989). Sémiotique de la littérature et esthétique des signes. *Études littéraires*, 21(3), 91-107.
- Jakobson, R. (1973). *Questions de poétique*. Paris: Éditions du Seuil.
- Lagopoulos, A. Ph. (2000). A global model of communication. *Semiotica*, 131, 45-77.
- Landowski, E. (1989). *La société réfléchie-Essais de socio-sémiotique*. Paris: Editions du Seuil.
- Peirce, C. S. (1965). *Collected Papers*, vol. 5. C. Hartshorne & P. Weiss (Eds). Cambridge Ma: Harvard University Press.
- Peirce, C. S. (1978). *Écrits sur le signe* (Rassemblés, traduits et commentés par G. Deledalle). Paris: Éditions du Seuil.
- Rastier, F. (1973). *Essais de sémiotique discursive*, χ.τ.ε.: Mame.
- Κουενής, Ν. (2013). Σκατεινές Τέχνες, *Το Αποτύπωμα της κρίσης*, Συλλογικός τόμος, (σσ. 121-131). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ντε Μικέλι, Μ. (χ.χ.ε.). *Οι Πρωτοπορίες της τέχνης του εικοστού αιώνα* (Λ. Παπαμαθεάκη μτφ.). επιμ. Τ. Χατζηνικολάου. Αθήνα: Οδυσσέας.

